

4096

۱-
۵۶۷
۵۶۷

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

www.kolab.ir

کامرس حقیقت در منظومه حکمت

(۱)

«شرح فارسی بر شرح منظومه حکمت حاج ملاهادی سبزواری»

تألیف

محمد رضا صابری

صابری، محمدرضا، ۱۳۵۴ -	سرشناسه
شرح منظومه . شرح	عنوان قراردادی
منظومه فی الحکمة . شرح	عنوان و نام پدیدآور
کاوش حقیقت در منظومه حکمت: شرح فارسی بر شرح منظومه حکمت حاج ملاهادی سبزواری / تالیف محمدرضا صابری.	مشخصات نشر
قم: فلاح، ۱۳۹۶.	مشخصات ظاهری
ج. ۳.	شابک
۹۷۸-۶۰۰-۵۶۴۵-۳۴-۷: ۲۵۰۰۰۰ ریال	وضعیت فهرست نویسی
	فاینا
کتابنامه	موضوع
سبزواری، هادی بن مهدی، ۱۲۱۲ - ۱۲۸۹ ق. منظومه فی الحکمة -- نقد و تفسیر	موضوع
فلسفه اسلامی -- متون قدیمی تا قرن ۱۴	موضوع
th century ۲۰ Islamic philosophy -- Early works to	موضوع
ت وجود (فلسفه اسلامی)	موضوع
(Pantheism (Islamic philosophy	موضوع
سبزواری، هادی بن مهدی، ۱۲۱۲ - ۱۲۸۹ ق. منظومه فی الحکمة . شرح	شناسه افزود
ش ۴۰۳ ص ۲۱۳۵	رده بندی کنگره
۱/۱۸۹	رده بندی دیویی
۴۶۹۶۱۰۱	شماره کتابشناسی ملی

انتشارات فلاح

کاوش حقیقت در منظومه حکمت (۱)

محمدرضا صابری

نوبت چاپ: اول، تابستان ۱۳۹۶

شمارگان: ۱۰۰۰ جلد

چاپ: اسراء

قیمت: ۲۵۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۶۴۵-۳۴-۷

قم: میدان معلم، مجتمع ناشران، طبقه B، واحد ۶

تلفن: ۵ و ۲۵۰۳۷۸۴۲۴۲۱

پست الکترونیکی: nashrefalah@gmail.com

اهداء

این کتاب را به روح مطهر رسول خاتم صلی علیه و آله و سلم
و به ارواح طیبه‌ی اهل بیت عصمت و طهارت (علیهم السلام)،
و به روح بلند حضرت آیت الله العظمی نجاد سیرازی (رضوان الله تعالی علیه)
که با اشراف ملکوتی و حضور معنوی همواره راهنمای این ضعیف بوده‌اند، تقدیم می‌کنم.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱۷.....	مقدمه استاد حضرت حجت الاسلام والمسلمین دکتر اسم کاگایی
۲۱.....	پیش گفتار
۲۳.....	اظهار سپاس:
۲۳.....	مؤلف کیست؟
۲۷.....	خطبه مصنف
۳۱.....	فصل اول بداهت وجود
۳۲.....	بررسی کلمه‌ی ما
۳۵.....	معرف وجود حدّ و رسم نیست
۳۷.....	حقیقت وجود در نهایت خفاء است
۳۸.....	دلیل دوم
۳۹.....	فصل دوم اصالت وجود
۴۰.....	کدام یک اصیل اند؟ وجود یا ماهیت؟
۴۳.....	اصالت وجود مستلزم محال است
۴۴.....	تبیین نظر شیخ اشراق
۴۴.....	پاسخ حاجی

۴۵	دلایل اصالت وجود.....
۴۶	دلیل دوم تفاوت انحاء وجود.....
۴۷	دلیل سوم بر اصالت وجود.....
۵۰	اثبات برایت وجود و نفی تشکیک از ماهیت.....
۵۱	دلیل چهارم اصالت وجود.....
۵۴	دلیل پنجم اصالت وجود.....
۵۵	نقدی بر بعضی از ادعای مخالفین.....
۵۶	مصادره متوهم.....
۵۶	بررسی مبادی مخالف.....
۵۷	دلیل ششم اصالت وجود.....
۵۸	بیان مطلب.....
۶۰	فساد اعتقاد به اعتباری بر وجود.....
۶۰	توحید ذاتی.....
۶۱	شبهه‌ی ابن کمونه.....
۶۲	توحید صفاتی.....
۶۳	توحید افعالی.....

۶۵..... فصل سوم اشتراک وجود

۶۶	اشتراک معنوی.....
۶۷	مقسم شدن ویژگی اشتراک معنوی است.....
۶۹	دلیل دوم اشتراک معنوی وجود.....
۷۰	دلیل سوم اشتراک معنوی وجود.....
۷۱	تقریر مطلب.....
۷۲	دلیل چهارم اشتراک معنوی وجود.....
۷۴	دلیل پنجم اشتراک معنوی وجود.....
۷۴	دلیل پنجم.....
۷۵	بیان مطلب.....
۷۸	دلیل یا مؤید ششم.....

۸۱..... فصل چهارم زیادت وجود

۸۱	رد نظریه اشاعره.....
۸۳	عروض وجود بر ماهیت.....
۸۳	دلایل زیادی و عروض وجود بر ماهیت.....

صحت سلب	۸۴
دلیل دوم زیادت وجود	۸۴
دلیل سوم انفکاک ماهیت از وجود	۸۵
دلیل چهارم لزوم اتحاد کل	۸۶
شبهه اول	۸۸
رسمی تسلسل	۸۹
وجود با تمام اطلاعات ، عارض و زائید بر ماهیات است	۹۲
فصل پنجم نیت حفظ حق تعالی	۹۵
حضرت حق را منزّه است از اینکه ماهیت داشته باشد	۹۷
بحث وحدت و کثرت وجود	۱۰۰
فصل ششم در وحدت و کثرت حقیقت وجود	۱۰۳
وحدت در کثرت	۱۰۹
نظریه‌ی دوم درباره وحدت و کثرت حقیقت وجود	۱۱۱
دلایل حاجی بر ابطال قول مشاء	۱۱۳
دلیل اول:	۱۱۳
دلیل دوم حاجی بر ابطال مذهب مشائیون	۱۱۵
دلیل سوم حاجی	۱۱۶
دلیل چهارم حاجی بر ابطال نظریه مشاء	۱۱۸
قول سوم در کثرت و وحدت وجود	۱۱۹
کلمه‌ی ذوق	۱۲۰
ذوق به معنای حقیقی	۱۲۲
مثال‌ها و تشبیهات	۱۲۳
تشبیه نظر فلهویون	۱۲۵
اشکال مرحوم حاجی بر مذهب ذوق تأله به گمان ملا جلال دوانی	۱۲۷
ذوق تأله از دیدگاه مرحوم حاجی	۱۲۷
فرق امکان ماهیتی و امکان هویتی	۱۲۸
بحث حصص وجود	۱۳۱
فصل هفتم وجود ذهنی	۱۳۳
اقوال در باب علم و وجود ذهنی	۱۳۴
دلیل دوم اثبات وجود ذهنی	۱۳۸

۱۳۸.....	دلیل سوم اثبات وجود ذهنی
۱۴۱.....	نظر به واژه‌ها
۱۴۲.....	بیان عبرت
۱۴۳.....	ایرادها بر وجود ذهنی
۱۴۳.....	ایراد اول
۱۴۵.....	حال و محال
۱۴۷.....	ایراد دوم
۱۴۹.....	وجه دختی اشکال دوم از اشکال اول
۱۵۱.....	گریزگاه‌ها بر اشکالات وجود ذهنی
۱۵۴.....	قول به شبح مرده است
۱۵۵.....	نظریه‌ی سید سند در وجود ذهنی
۱۶۰.....	آیا انقلاب منوط به ماده‌ی مشترک است ؟
۱۶۰.....	انقلاب هست حتی اگر ماده‌ی مشترک هم نباشد
۱۶۳.....	گریزگاه پنجم از اشکال وجود ذهنی
۱۶۶.....	اشکال بر محقق دوانی
۱۶۷.....	خلاصه بحث اشکالات وجود ذهنی
۱۶۹.....	پاسخ ششم از اشکال وجود ذهنی
۱۶۹.....	حمل اولی ذاتی و حمل شایع صناعی
۱۷۲.....	تحکیم مواضع هجوم
۱۷۴.....	کلی
۱۷۹.....	ارجاع حمل شایع صناعی به حمل اولی ذاتی
۱۸۰.....	۱. حمل شایع بالذات
۱۸۰.....	۲. حمل شایع بالعرض
۱۸۲.....	خلاصه‌ی اشکال و جواب
۱۸۳.....	جواب مرحوم حاجی از طرف مرحوم ملاصدرا
۱۸۸.....	دلیل حاجی بر مبنای این که علم کیف نیست
۱۸۹.....	ظهور ماهیات در نفس
۱۸۹.....	سؤال از مرحوم حاجی
۱۹۳.....	پایان بحث وجود ذهنی

۱۹۵..... بحث اتحاد عاقل با معقول

۱۹۷.....	دلیل اتحاد عاقل با معقول؛ دلیل اول اتحاد ماده و صورت
۱۹۹.....	دلیل دوم، مسلک تضایف

۲۰۰.....	مؤیدی بر اثبات مطلب اتحاد عاقل و معقول
۲۰۱.....	مکان
۲۰۱.....	عین
۲۰۳.....	قائلین • اتحاد مدرک و مدرک
۲۰۵.....	عقول • صیلی و عقل بسیط چیست؟
۲۰۹.....	فصل هشتم معقول ثانی
۲۰۹.....	ادراک
۲۱۰.....	ادراکات احساسی
۲۱۱.....	بحث معقولات ثانویه از دیدگاه فلسفه و منطق
۲۱۱.....	واژه‌های معقولات، اشیاء ثانویه، عروض و اتصاف
۲۱۴.....	تذکر
۲۱۶.....	بررسی و ترکیب واژگان
۲۱۹.....	گونه دوم از عروض و اتصاف
۲۱۹.....	گونه سوم از عروض و اتصاف
۲۲۶.....	بیان بطلان توالی ثلاث
۲۲۹.....	فصل نهم در تقسیم وجود و عدم
۲۳۳.....	فصل دهم احکام سلبيه وجود
۲۳۸.....	شناخت هر چیزی به وسیله‌ی ضد آن
۲۳۸.....	خالق هیچ اشتراکی با مخلوق ندارد
۲۴۶.....	اجزاء سه دسته‌اند: عقلی، خارجی و مقداری؛
۲۴۸.....	بیان مطلب
۲۵۱.....	فصل یازدهم تکثر وجود به ماهیات
۲۵۹.....	مجرای تشکیک کجا است؟
۲۶۱.....	فصل دوازدهم در مساوقت شیء و موجود
۲۶۱.....	عدم و احکام آن
۲۶۲.....	فرق نظر معتزله با نظر عرفا در اعیان ثابته
۲۶۲.....	معتزله ثبوت را اعم از موجود و عدم را اعم از نفی می‌داند
۲۶۴.....	صفت چیست؟
۲۶۵.....	اعتراض کاتبی

۲۶۸.....	ذکر برخی از شبهات و دلایل ابطال آن‌ها
۲۷۰.....	پاسخ حاجی از شبهات و دلایل ابطال آن‌ها
۲۷۳.....	انواع کلی

فصل سیزدهم عدم، سبب تمایز و علت چیزی نیست ۲۷۷

فصل چهاردهم اعاده‌ی معدوم ۲۸۳

۲۸۵.....	در تجّات خدای تعالی تکرار راه ندارد
۲۸۷.....	توضیح مطلب
۲۸۷.....	دلایل امتناع اعاده‌ی معدوم
۲۸۷.....	دلیل اول
۲۸۸.....	بیان تخلّل عدم در شخص واحد
۲۸۹.....	دلیل دوم
۲۸۹.....	دلیل ایجاد مماثل
۲۹۲.....	توالی فاسدهی ایجاد مماثل
۲۹۲.....	امکان تقرر ماهیت به‌طور مستقل از وجود
۲۹۳.....	دلایل امتناع اعاده‌ی معدوم
۲۹۳.....	الف:
۲۹۵.....	دلیل دوم امتناع اعاده‌ی معدوم
۲۹۷.....	نگاه حاجی به مصرع دوم بیت از جهت دوم
۲۹۸.....	آیا امتناع اعاده‌ی معدوم مخالف معاد و حشر اجساد در قیامت است؟
۲۹۹.....	دلایل قائلین بر امکان اعاده‌ی معدوم
۳۰۱.....	تقریر پاسخ حاجی از دلیل متکلمین مبنی بر امکان اعاده‌ی معدوم
۳۰۱.....	دلیل اقلّی
۳۰۲.....	معانی امکان

فصل پانزدهم دفع شبهه‌ی معدوم مطلق ۳۰۷

۳۰۷.....	تعبیر عالم ملکوت
۳۰۷.....	الف - ملکوت به معنی الاعم
۳۱۰.....	پاسخ به شبهات معدوم مطلق
۳۱۱.....	و حمل شایع صناعی

فصل شانزدهم مناط صدق ۳۱۷

۳۲۲.....	نفس الامر
۳۲۶.....	تفاوت عالم امر و عالم خلق
۳۲۸.....	ملاک تباین
۳۳۲.....	نسبت
۳۳۵.....	فصل نهم جعل
۳۳۶.....	قسام وجود
۳۵۱.....	آغاز نهی حاجی بر دعوات ارزلی و ذاتی وجود
۳۵۳.....	بیت فوق دلیل دوم حاجی بر قول مختار است
۳۵۵.....	سنخیت
۳۵۹.....	گوهر دوم فصل هجدهم وجوب و امکان
۳۶۰.....	اقسام وجود
۳۶۳.....	اصطلاح نحوی در کان تامّه و ناقصه
۳۷۱.....	فصل نوزدهم اعتباری بودن جهات
۳۷۲.....	مفاهیمی که عارض ذهن ما می شوند به طور کلی
۳۷۴.....	اصطلاح کیفیت و جهت
۳۷۷.....	نظریه ای که می گوید جهات امور خارجیه اند
۳۷۸.....	وجوب وجودی و مفهومی امکان فقری و ماهوی
۳۷۸.....	توضیح نظر مخالف در عبارت حاجی
۳۸۰.....	دلیل دوم قائلین به عینیت جهات:
۳۸۱.....	دلیل دوم حاجی در پاسخ از اشکال تناقض
۳۸۱.....	ارتفاع تناقض در مفردات
۳۸۱.....	ارتفاع تناقض در قضایا
۳۸۵.....	فصل بیستم بیان اقسام هریک از مواد ثلاث
۳۸۵.....	اصطلاحات بالذات، بالغیر و بالقیاس
۳۸۹.....	اثبات اقسام هشتگانه
۳۸۹.....	دلیل نبود امکان بالغیر در عبارت حاجی
۳۹۵.....	امتناع بالقیاس الی الغیر
۳۹۶.....	امکان بالقیاس
۳۹۷.....	نفی اجزاء از واجب الوجود

فصل بیست و یکم بحث‌های متعلق به امکان ۳۹۹

- ۴۰۰ ضرورت
- ۴۰۲ امکان:
- ۴۰۴ ضرورت:
- ۴۱۵ نیاز ممکن به مؤثر از نوع نیاز بدیهی اولی است
- ۴۲۱ ممکن در محتاج مؤثر است
- ۴۲۲ معانی مکان:
- ۴۲۳ امکان تقری و وجودی:
- ۴۲۵ خداوند بقاء نیز علت عالم است
- ۴۲۷ تمسک مخالفین به مثالی‌بناء و بنا
- ۴۲۸ ملاک نیازمندی معلول به علت
- ۴۳۳ لوازم اول تعالی به عقیده‌ی فرق
- ۴۴۰ مراتبی از تقدّم و تأخّر رتبه‌ای
- ۴۴۱ یادآوری:

فصل بیست و دوم وجوب غیری ۴۴۷

- ۴۵۱ اولویت غیری
- ۴۵۳ آیا وجوب مقدّم بر وجود است یا متأخّر از آن؟

فصل بیست و سوم امکان استعدادی ۴۵۷

- ۴۵۸ توضیح بیشتر
- ۴۵۸ تحلیل استعداد و امکان استعدادی
- ۴۵۹ فرق امکان استعدادی و امکان ذاتی
- ۴۶۱ وجوه فرق امکان ذاتی و استعدادی
- ۴۶۴ جهت بالفعل و بالقوه‌ی امکان استعدادی از نظر ملاصدرا:
- ۴۶۶ فرق دوم امکان ذاتی و امکان استعدادی
- ۴۶۷ بیان دلیل دوم
- ۴۶۸ فرق سوم امکان ذاتی و استعدادی
- ۴۷۰ فرق پنجم این دو امکان
- ۴۷۱ فرق ششم

گوهر سوم فصل بیست و چهارم حدوث و قدم ۴۷۵

۴۷۵.....	فریده سوم.....
۴۷۶.....	[عدم مجامع.....
۴۷۹.....	مقدمه اول.....
۴۸۰.....	دوره‌ی د.....
۴۸۳.....	منشأ دایش حدوث دهری.....
۴۸۵.....	مقدمه اول.....
۴۸۷.....	توضیح «آن».....
۴۸۷.....	فرق بین «ان» و «ان».....
۴۸۸.....	حرکت.....
۴۹۰.....	خلاصه.....
۴۹۱.....	فرق زمان و دهر.....
۴۹۶.....	خلاصه.....
۵۰۰.....	تلخیص مباحث مربوطه به قدس حدوث هم در منظر حکیم و متکلم.....
۵۰۳.....	خلاصه:.....
۵۰۵.....	ادامه فصل بیست و چهارم مقدمه در حدوث اسمی.....
۵۰۶.....	خلاصه.....
۵۰۹.....	مراتب پیدایش عالم از نگاه حدوث اسمی.....
۵۱۲.....	مراد از نفی صفات چیست؟.....
۵۱۴.....	ما سو الله مرکب است.....
۵۱۵.....	مأخذ حدوث اسمی.....
۵۱۶.....	عالم عین الربط و عین التعلق به مبدأند.....
۵۲۳.....	نقل از اسرار الحکم.....
۵۲۷.....	وحدت شخصی بر مبنای حرکت جوهری.....
۵۲۸.....	مثل نوری.....
۵۲۳.....	فصل بیست و پنجم رجحان حدوث.....
۵۳۳.....	گفتمان حکما و متکلمان درباره مرجح حدوث عالم در لایزال.....
۵۳۴.....	ایراد فلاسفه بر دیدگاه متکلمین.....
۵۴۱.....	فصل بیست و ششم اقسام سبق.....
۵۴۲.....	وجه تعاقب مبحث سبق و لحوق نسبت به قدم و حدوث.....
۵۴۵.....	مثال اول تقدّم علل قوام بر معلول.....

- ۵۴۶ بیان مثال اول
- ۵۴۸ تقدّم حقیقی غیر از سایر اقسام تقدّم است
- ۵۵۰ تفاوت تقدّم دهری و سرمدی با دیگر انواع تقدّم:
- ۵۵۱ اشکال محقق لاهیجی بر سید داماد
- ۵۵۳ فصل بیست و هفتم در احکام سبق
- ۵۵۴ کم سبب رتبه
- ۵۵۴ ترتیب طبعی
- ۵۵۷ فصل بیست و هشتم ملاک تقدّم
- ۵۶۰ ملاک سبق دهری و سرمدی
- ۵۶۰ عبارت مرحوم میرداماد
- ۵۶۱ رابطه خدای تعالی با عالم رابطه شمس و ذراعش نیست
- ۵۶۳ پایان جلد اول
- ۵۶۵ منابع و مأخذ

خدمه استاد حضرت حجت الاسلام والمسلمین دکتر قاسم کاکایی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

يَا مَنْ لَمْ يَخَفْ لِقَظْهُ بُوْرِهِ الظَّاهِرُ الْبَاطِنُ فِي ظُهُورِهِ

بی گمان ظهور حکمت متعالیه در صحنه فلسفه اسلامی ثمرات و برکات فراوانی در جهت پویایی این فلسفه داشت که کمترین آن پا به پنج مقبوله به برخی از مضامین لاینحلی بود که فلسفه های مشاء و اشراق خود را با آن مواجه می دیدند. این حکمت که مبراث این حکمت مشایی و اشراقی است در ابتدا به صورت شرح حکیم ملاصدرا بر دو کتاب سفاک ابن سینا و حکمت اشراق سهروردی تجلی یافت سپس بالنده شد و در قالب سایر کتاب های صدر المتألهین بروز و ظهور یافت.

عرفان ابن عربی در این حکمت محمل مناسبی برای عقلانی کردن خویش می یافت و بسیاری از معارف بلند قرآنی و روایی و به خصوص معارف شیعی در این حکمت امکان هانی شدن پیدا می کردند این حکمت از زمان صدر المتألهین تا عصر حاضر، حکمت غالب در محافل فلسفی شیعی بوده است.

اما کار سترگ ملاصدرا علاوه بر عمق و محتوا، به لحاظ حجم نیز بسیار گسترده بود به نحوی که خواندن یک دوره کامل اسفار و فهمیدن آن سال ها به طول می انجامید. اینجا بود که حکیمی الهی و عارفی اندیشمند چون حاج ملاهادی سبزواری خدمت شایانی به طالبان این حکمت در جهت تسهیل آموزش آن نمود.

حضرت استاد مرحوم آیت الله حاج شیخ حسنعلی نجابت شیرازی (رضوان الله تعالی علیه) از قول

استاد خویش مرحوم حضرت آیت الله حاج سید علی قاضی طباطبایی تبریزی (رضوان الله تعالی علیه) می فرمودند که: «حکیم سبزواری جامع الاطراف و ذوجناحین بوده است؛ هم در علوم اعتدالی و ظاهری چون ادبیات تبحر کامل داشته، هم در علوم عقلی کم نظیر بوده و هم در علوم باطنی صاحب قدم و واجد مکاشفات بوده است».

شاید مرحوم سبزواری بدین لحاظ و به خصوص در زمینه‌ی علوم ظاهری و ادبیات، گوی سبقت را از مرحوم الاصدرانی بوده باشد. حضرت آیت الله نجابت (رضوان الله تعالی علیه) در انتخاب کتاب‌های درسی علاوه بر موضوع و محتوا، به شخصیت اخلاقی و ملکات روحی مؤلف نیز اهمیت فراوانی می دادند چرا که معتقد بودند که شخصیت مؤلف در کتاب و اثرش ظهور و تجلی دارد و بر خواننده علاوه بر تأثیر علمی، تأثیر دیگری نیز خواهد داشت. بر طبق این قاعده، در موضوع حکمت، ایشان به کتاب شرح منظومه‌ی حاجی سبزواری بسیار اهمیت می دادند. این منظومه دو ویژگی خاص دارد یکی آنکه یک دوره حکمت مثالیه را با حذف زوائد و مکررات در خود جای داده است و دیگر آنکه این منظومه به سبب فواید حکمی در قالب حدود هزار بیت گویا و متقن، کار حفظ و به خاطر سپردن آن‌ها را آسان کرده است.

حضرت استاد همه‌ی ابیات منظومه‌ی منطق و حکمت را به خاطر سپرده بودند و به مناسبت‌های مختلف در بیان مطالب و حتی در بحث از سایر دروس، آن‌ها را از حفظ می خواندند و بیان می فرمودند.

ولی از سوی دیگر ایجاز این منظومه خود مرحوم حاجی را واداشته تا آن را شش بند و در ضمن این شرح، نوآوری‌های خویش را در حکمت بگنجاند.

شرح و تعلیقه نویسی یکی از ویژگی‌های سنت فلسفی شرق و به خصوص فلسفه‌ی اسلامی است. متفکران اسلامی آرای نو و بکر خویش را در قالب شرح یا تعلیقه‌ای بر بعضی از متون اصلی و فلسفی و حتی گاه در قالب شرح بر شرحی قدیم تر ارائه می دادند؛ چنانکه گاه به شرح شرح نیز برمی خوریم. حتی ممکن است نویسنده‌ای چون مرحوم حاجی سبزواری اثر خویش را شرح کند و بر همین شرح خود نیز تعلیقه‌ای بنگارد، این امر به هیچ وجه مغایر با نوآوری فلاسفه اسلامی

نیست؛ چنانکه ما با دیدگاه‌های فلسفی خواجه نصیر در شرح استادانه‌اش بر اشارات ابن سینا آشنا می‌شویم. ملاصدرا نیز آرای جدید خویش را ضمن تعلیقه بر شفا و یا حکمت الاشراق ارائه می‌دهد. در مان سایر کتب ملاصدرا نیز شرح آثار پیشینیان کم نیست. این سنت باعث می‌شود که ر تکرار، جلوگیری شود، هر قولی به صاحب آن نسبت داده شود و تنها نکات جدید و ارزنده به آثار پیشینیان افزوده گردد.^۱

کتاب روح منزه حاج ملاهادی سبزواری از زمان تألیف تاکنون یکی از مهم‌ترین کتاب‌های درسی در زمینه حکمت متعالیه به شمار رفته است به نحوی که بسیاری از استادان فن آن را تدریس کرده و شرحی بر آن نگاشته‌اند. در این میان می‌توان از شرح مرحوم میرزا مهدی آشتیانی، دو شرح مختصر و مبسوط آیت الله شایسته مطهری، شرح علامه حسن زاده آملی و شرح مرحوم آیت الله یحیی انصاری شیرازی نام برد. این آثار توفیق را داشت که یک دوره شرح منطق و شرح حکمت سبزواری را نزد مرحوم آیت الله حاج شیخ محمدحسین نجابت در مدرسه علمیه‌ای که به نام فرزند شهید ایشان حوزه علمیه شهید محمدحسین نجابت «رحمت الله علیه» نامیده شده است، درس بگیرم. متن این دروس از نوار پیاده شده است و امید آن داریم که در آینده‌ی نزدیک از سوی حوزه علمیه شهید محمدحسین نجابت منتشر شود.

پس از عروج ملکوتی آن عارف کامل نویسنده‌ی این سرور توفیق آن را داشت که دوبار کتاب منظومه‌ی حاج ملاهادی سبزواری را از اول منطق تا آخر حکمت عوار کامل حوزه‌ی علمیه‌ی شهید محمدحسین نجابت درس بگوید. یکی از طلاب فاضل، مهذب، سخت کوش و اندیشمندی که در یکی از این دو دوره در درس منظومه حکمت این حقیر شرکت داشت جناب حجت الاسلام والمسلمین آقای محمدرضا صابری است. ایشان یک دوره‌ی دیگر نیز این درس را خدمت یکی دیگر از مدرسان حوزه علمیه‌ی شهید محمدحسین نجابت، جناب حجت الاسلام والمسلمین حاج شیخ احمد زبانی، گذرانده‌اند. اینک حاصل این درس آموزی‌ها را همراه با اضافات مختلف از شروح دیگر از جمله دروس مرحوم استاد آیت الله نجابت (رضوان الله تعالی علیه)،

۱. برای توضیح بیشتر این سنت حاشیه‌نویسی رجوع کنید به مقدمه‌ی انگلیسی پروفیسور توشیهیکو ایزو تسو بر تعلیقه‌ی میرزا مهدی آشتیانی بر شرح منظومه حکمت سبزواری، تهران، ۱۳۵۲.

در قالب شرحی ساده و دل‌نشین به رشته‌ی تحریر درآورده‌اند. از خصوصیات این شرح آن است که به واسطه‌ی حافظه‌ی قوی و ذوق ادبی و عرفانی جناب آقای صابری، به مناسبت‌های مختلف، با اشعار عمیق و زیبای عرفانی به زبان فارسی، آراسته گشته است و بدین سان حکمت متعالیه به آب‌شخور خویش سی عرفان در این شرح نزدیک شده است.

برای جناب آقای صابری توفیق روزافزون در صحنه‌ی علم و عمل از خداوند متعال خواهانم. وظیفه خود می‌دانم که با صدیق گرامی جناب حجت الاسلام والمسلمین حاج شیخ مرتضی جوادی آملی تشکر کنم نه با بزرگ‌گویی کار چاپ این کتاب ارزنده را به عهده گرفتند و برای ایشان و مؤسسه‌ی متبوعشان که تحت اشراق بزرگوار سدار حکمت متعالیه در دوران معاصر، حکیم متأله حضرت آیت‌الله‌العظمی جوادی آملی (دام‌الله‌العالی) اداره می‌شود، توفیقات بیش از بیش آرزو نمایم. با بیت آخر منظومه‌ی حکمت سبزواری کلام خود را به پایان می‌برم.

فالحمد علی

قاسم کاشانی

شیراز - حوزه علمیه شهید محمدحسین نجف‌آبادی

۱۳۹۰/۱۱/۲۰

بسم الله الرحمن الرحيم

مُشک را بر تن مزین بر آید / مُشک چه بود نام پاک ذوالجلال^۱

هر چیزی که عهده‌دار هدایت ما به حضرت حق تعالی باشد، عنوانِ رایح و الهی و مشک و عنبر پیدا می‌کند.

بوی خوش تو هر که ز باد صبا شنید / آری سنا سنا سخن آشنا شنید^۲

و «بو عصا آمد برای هر ضریب»^۳ برخی نابینایان برای رسیدن به مقصد از عصا استفاده می‌کنند،^۴ برخی دیگر بو می‌کشند و ما عصا در دست، بو کشان به سوی مقصد نهایی در حرکتیم که بوی خوش آن سرو خرامان بروم منظومه‌ی حکمت حاج ملاهادی سبزواری بوی خوش خدا می‌دهد، رنگ آینه‌ی آرد و ملو از جواهرات حکمت و معرفت است.

طالب معرفت به مقتضای تعلیم مولانا الامام کاظم حضرت موسی بن جعفر «علیهما السلام» - که: **أَعْلَمُ أَنَّ الْكَلِمَةَ مِنَ الْحِكْمَةِ ضَالَّةُ الْمُؤْمِنِ**^۵ بدان که کلمه‌ی حکمت «گوهر» گمشده‌ی مؤمن است - از همان ابتدای مباحث منظومه‌ی حکمت، این حس را دارد که آنچه را سال‌ها در طلبش بود در آن می‌یابد؛ و با اطمینان

۱ مثنوی معنوی دفتر دوم بیت ۲۶۷

۲ دیوان حافظ غزل ۲۴۳

۳ نابینا لغتنامه دهخدا ذیل کلمه‌ی ضریب.

۴ اصحاب خرد که عصای عقل و استدلال را به کار می‌برند.

۵ بحار الانوار، ج ۱، ص ۱۴۸ (وَصِيَّةُ مُوسَى بْنِ جَعْفَرٍ (ع) لِهَيْشَامِ بْنِ الْحَكَمِ وَ صِفَتُهُ لِلْعَقْلِ)

به وعده‌ی قطعی پروردگار: **وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا**^۱

وارد منظومه‌ی حکمت می‌شود و می‌بیند که:

در آن دُرّهایی از اسرار سفته که مانندش کسی دیگر نگفته^۲

و از آنجایی که «راز جز با رازدان انباز نیست» بهره مندی از گلشن منظومه‌ی حکمت ضرورت استفاده از اسرار رازگرا می طلبد. بنده نیز برای آشنایی با گلشن حکمت حاج ملاهادی سبزواری خوشه چین محضر علمی اساتیدی بودم که آن‌ها سال‌ها از محضر عرفانی و حکمی فانی فی الله، عارف بالله نادره دوران مرحوم حضرت آیت العظمی حاج شیخ حسنعلی نجابت شیرازی «قدس الله نفسه الزکیه» بهره مند بوده اند.

اینک کتاب حاضر در باب پنکه «از کوزه همان برون تراود که در اوست» بانام «**کاوش حقیقت در منظومه‌ی حکمت**» به خوانندگان عزیز تقدیم می‌شود.

ویژگی ها:

امتیازات این کتاب نسبت به سایر شروح که در زمینه‌ی شرح منظومه‌ی رشتی تحریر درآمده است به ترتیب زیر است.

۱. اعراب‌گذاری کامل؛ که سایر شروح یا اعراب‌گذاری نشده و یا اگر شده به صورت کامل نیست.
۲. ترجمه‌ی روان؛ متن منظومه در این کتاب به صورت فارسی روان ترجمه شده است.
۳. تبیین واژه‌ها؛ در مواردی که احساس نیاز بوده واژه‌ها از نظر لغوی، معنی و مطالب ادبی آن نیز بررسی و تجزیه و تحلیل شده است.
۴. شرح فارسی؛ در این شرح تلاش نویسنده بر این بوده که آنچه نیاز است بیان شود به گونه‌ای کوتاه و سخیل و مختصر و مفید باشد.
۵. استفاده از ادبیات عرفانی، حکمی؛ در تبیین برخی مطالب کتاب از اشعار ارزنده‌ی حکیم نظامی، شیخ محمود شبستری، جناب مولانا محمد جلال‌الدین بلخی، خواجه شمس‌الدین محمد حافظ شیرازی، ابن‌الاجل سعدی و برخی دیگر از شعرا بزرگ استفاده شده است.

۱ عنکبوت آیه ۶۹

۲ اقتباس از بیت مرحوم شیخ محمود شبستری. «در آن راز دل گل‌ها شکفته که تا اکنون کسی دیگر نگفته»

۳ منظور حضرت حجت اسلام و المسلمین جناب استاد قاسم کاکایی و جناب استاد زبانی می‌باشند که نویسنده در علوم عقلی و کلامی مدت‌ها پیش این دو بزرگوار تلمذ نموده است.

۴ برگرفته از بیت مولانا در مثنوی معنوی «خالی از خود بود بر از عشق دوست پس ز کوزه آن تلابد که در اوست»

۶. از همه مهم‌تر همگانی شدن مطالب فلسفی و حکمی: در این شرح مطالب عالی‌ی کتاب شریف شرح منظومه‌ی حاج ملاهادی سبزواری «رحمت‌الله علیه» به گونه‌ای تسهیل شده است که برای خاص و عام قابل استفاده است.

اما است که نگاه‌های سازنده‌ی شما ارجمندان در هر چه بهتر شدن مطالب این نوشتار در آینده یار و یاور ما باشد.

ادب‌ار سپاس:

و بدین بهانه نیاز است به سپاسگزاری شود از مدیر و مربی مهربان حوزه، عالم عامل حضرت حجت‌الاسلام والمسلمین حاج شیخ محمدتقی نجابت شیرازی «زاد الله عزّه» که نسبتش به بنده به حق، مصداق این بیت مولانای شریف و مثنوی نوی است:

شادباش و فرح و ایمنی که من آن کنم با تو که باران با چمن^۱

آنکه با اخلاق پسندیده و شیوه استادانه شجره طوبی، طلاب را آبیاری و استعدادهای آن‌ها را به فعلیت می‌رساند و بستر بسیار مناسبی برای تزکیه و تعلیم و تعلّم فراهم نموده است.

مؤلف کیست؟

پاسخ این پرسش به مقتضای انحصار حول و قوّه به حضرت پرورگار؛ این است که نگارنده این اثر هیچ‌کسی نیست جز عنایت خدای پاک که به نیستی هستی بخشید و او را به عین حکمتش دست قدرت‌ش در زمانی بایسته ۱۳۵۴/۱/۱ و جایگاه شایسته استان بلخ (شهر مزار شریف) پدید آورد و پدر و مادرش و بالبعان بر تربیت او گماشت که «رَبِّ اَرْحَمَهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرًا» این خانواده در پرتو هدایت الهی برای رساندن کودک نادانشان به علم و رضوان خدای سبحان نام مرگب «محمدرضا» را برای او انتخاب نمود و در راستای آن گزینش خانواده‌ی یادشده این نخستین فرزندشان را در راه خشنودی حضرت دوست آزاد گذاشت تا در وادی طلب تشرّف یافته و به آرایه آن آراسته گردد.

آنگاه حضرت «ودود» به مقتضای «لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَنْتَ رَبِّي وَأَنْتَ سَيِّدِي وَأَنَا عَبْدُكَ وَابْنُ عَبْدِكَ» ابنِ أُمِّكَ نَاصِيَتِي بِيَدِكَ^۲ رشته‌ی محبتش را به گردن او افکند و به هر کجا که خاطر خواه حضرتش بود

۱. مثنوی معنوی جلد ۱ بیت ۱۷۲.

۲. بحارالانوار، ج ۹۴، ص ۲۱۸.

کشاند. تا در سال ۱۳۷۱ وارد جمهوری اسلامی ایران نمود و پس از تیرک او به زیارت کسی که ثواب یک زیارت او برابر با ثواب هزار حج است در جرگه‌ی خویان و حلقه‌ی صالحان و به تعلیم گاه علمی تربیتی (حوزه علمیه‌ای) مهد محمدحسین نجابت «رضوان الله تعالی علیه» که پیشاپیش در عالم رؤیا به او نموده بود، وارد نمود و تحت زعامت کسی قرارداد که او نزدیک‌ترین پیوند نسبی و بالاترین تناسب سنخیتی با ولی‌ای از اولیاء خدای تعالی داشت ولی‌ای که رضا و غضبش چنان در رضای خدا مستهلک بود که هیچ حزن و خوفی بر خود نداشت و زبان حالش این‌گونه قال کرد بود که گفت:

بعد از این نذر به آفاق دهم از دل خویش که به خورشید رسیدیم و غبار آخر شد^۱

و این آرزوی مکرر همه: جویندگان معرفت است تا هم‌نشینی صالحان نصیبشان گردد:

احب الصالحین استیغفروهم لعل الله یرزقنی صلاحا

در این حوزه مقدسه و در آغازین روز طبعی آنچه به گوش زده شد این بود که: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
أَوَّلُ الْعِلْمِ مَعْرِفَةُ الْجَبَّارِ وَ آخِرُ الْعِلْمِ رُؤْيَا رُؤْيَاهُ. هر چند که این کودک خوی ناآگاه در آن ابتدا نفهمید که آنچه کاستی است او جبران می‌کند. رحمت عام حضرت حق که از گفتار و رفتار زعیم محترم حوزه فیضان می‌کرد این بی‌توجه را نیز در برگرفت. توجه نمود:

که همه اوست هر چه هست یقین جان و دل و دین و دلبسته

و لطف بی‌شمار رزاق هر خوان به او ثبات قدم بخشید تا سال‌ها در این حوزه مقدسه به محضر اساتید بزرگوار آن دروس ابتدایی را به پایان رساند و در دروس متوسطه مانند مکاسب و کفایه در پیشگاه عرفان اخلاقی مدیر وارسته‌ی آن، نائل گردد و این هنگام آن پیر رسیده در خشت خام آن نارسیده حقیقی را ببیند که خود در آینده صاف نبیند و با تأسف هنگامی مفهوم پیام را بیابد که زمان گذشته و گرفتاری‌ها افزوده باشد. حقیقت این بود: «اگر صابری ۱۰ سال درس بخواند مجتهد مسلم خواهد شد.» یعنی استاد با گفتن حقیقت یادشده می‌خواست روح جویندگی ایجاد کند که هر که طلبش بیش فضل خدا بر او بیشتر خواهد بود. اما با

۱. دیوان حافظ غزل ۱۸۹ بیت سوم.

۲. این بخش نقل شد تا تذکری باشد به گرانمایگان مستعد که سخن استاد را به گوش جان بشنوند و فرصت غنیمت دانند.

۳. اما کو گوش؟ گوش خر بفروش و دیگر گوش، خر کاین سخن را درنیابد گوش خر (مثنوی معنوی دفتر اول ص ۴۹ بیت

همه نالایقی و به قول مولانا:

ما نبودیم و تقاضا مان نبود لطف تو ناگفته ما می شنود^۱

ای مهربان و رهنما دست این مستمند را بر دروس خارج حضرت استاد حاج شیخ محمد تقی نجابت «آدم الله ظلّه العالی» نیز گرفت و پرده‌های دیگری از الطافش را نیز بر روی این بی‌نوا گشود. این است که او به مفهوم «یا أیها الناس أنتم الفناء إلی الله و الله هو العنی الحمید»^۲ هیچ از خود ندارد تا انتساب تألیف به او صحیح باشد بلکه این حقیر در تدوین این اثر آن‌هم با حول و قوه او، تنها بندگی صاحب دیوان می‌کند و بس.

و لازم است قدری از ریز باکرامت جناب حجت الاسلام والمسلمین حاج شیخ مرتضی جوادی آملی که به این اثر ناچیز بها بخشد عهد دار چاپ آن شده‌اند و لازم به ذکر است که بنده تاکنون ایشان را زیارت نکرده‌ام اما از باب اینکه

ذرّه ذره کاندرد این ارض و سماست جش خود را هر یکی چون کهر باست^۳

بنده نیز چنان خاک که با تمام خواری و تیرگی منشآت در جنت است در میدان جاذبه‌ی حضرت حجت الاسلام والمسلمین حاج شیخ مرتضی جوادی آملی قرار می‌گیرم و امیدوارم که خداوند حظ این حقیر را از فضایل این خانواده‌ی بافضیلت؛ علی‌الخصوص پدر بزرگوارش حکیم متّله حضرت آیت الله العظمی جوادی آملی «آدم الله عزّه» روزبه‌روز افزون فرماید و سپاس از رفیق شفیق حجت الاسلام سید محمد شهیدی که واسطه‌ی ی خیر برای چاپ این اثر بود.

و سپاس از برادر ادب‌مند جناب حجت الاسلام صفی الله توفیق زاده و سایر عزیزان که در ویرایش و آماده‌سازی این اثر برای چاپ کمال همکاری را مبذول داشته؛ بذل محبت فرمودند. والسلام علیکم ورحمة الله وبرکاته.

محمدرضا صابری ۱۳۹۵/۱۱/۸ حوزه علمیه شهید محمدحسین نجابت.

**تأیید حضرت حجت اسلام والمسلمین استاد دکتر قاسم کاکایی نسبت به مؤلف در پاسخ
حضرت حجت الاسلام والمسلمین حاج شیخ مرتضی جوادی آملی.**

۱. مثنوی معنوی دفتر اول ص ۳۱ بیت ۱۱۰

۲. فاطر آیه ۱۵

۳. مثنوی معنوی دفتر ششم ص ۱۰۵۰ بیت ۲۹۰۰

باسمه تعالی

بدین وسیله گواهی می‌شود که جناب آقای محمدرضا صابری از فضیلتی محترم و دانشمند حوزه علمیه شهید محمدحسن نجابت می‌باشند که در صحنه‌ی علم و عمل شاخص و دارای تألیفات متعدد در زمینه‌های فلسفی و کلامی هستند. ایشان مدت‌ها در دروس معقول این جانب شرکت داشته‌اند و اینک کتاب پرباری در شرح منظومه‌ی حاج ملاهادی سبزواری نگاشته‌اند که از هر جهت قابل تقدیر و انتشار است. امید است انتشار آن گامی در جهت نشر معرفت الهی باشد.

